

1200-1800-nji ýyllar aralygynda Günbatardaky Orta Aziýa häsiýetlendirmesi

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

1200-1800-nji ýyllar aralygynda Günbatardaky Orta Aziýa häsiýetlendirmesi 1200-1800 YILLARI ARASINDA BATI'DAKI ORTA ASYA İMAJI

On üçüncü ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında Batılıların zihnindeki Orta Asya imajı on üçüncü yüzyılda ortaya çıkan Moğol istilaları ile yakından alakalıdır. Elinizdeki bu makale Batı dünyasındaki Orta Asya algısının Moğol istilalarından ne derece etkilendiğini ve bu imajın on dokuzuncu yüzyıl başlarında ne ölçüye kadar değişmiş olduğunu sorgulayacaktır.

■ Orta Asya Efsanesinin Yaratılması: Moğol İstilaları

Bazıları Moğol istilalarının dünya tarih yazıcılığının başlangıcını temsil ettiğini iddia ederler. Öyle ki dünyadaki belli başlı medeniyetler arasındaki ilk etkileşim süreci bu istilalar sırasında gerçekleşmiştir.[1] Moğol istilaları sırasında Avrasya'daki toprakların büyük bir kısmı kuşatılmıştır: Moğolistan, Türkistan, Hindistan, Çin, bazı İslam toprakları ve Avrupa. Moğolların yükselmesi 1182 ve 1208 yılları arasında sonu gelmez savaşlar sonrasında Tatarları birleştiren ve 1206 yılında Büyük Han unvanını alan Cengiz zamanında olmuştur.

1227 yılında, döneminin sonlarına doğru Cengiz Han başarılı bir askeri donanıyla Küçlüğ Krallığı'na ve Harezmsah'lı Muhammed'e karşı gelmiş ve bu suretle hakimiyet alanını Jungariya, Semireçi ve merkezi Kazakistan'a kadar genişletmiştir.

Cengiz'den sonra gelenler ise Moğolların gücünü daha da

arttıracak fetihlerde bulunmuşlar ve Türkistan'ı almışlardır. Çin'i de belirli aşamalar sonrasında topraklarına katmayı başarmışlardır. Çin'i fetih hareketleri, 1234'te kuvvetleriyle Jurchen Chin'i yenen Ögeday zamanında başlamış ve 1268-79 yılları arsında Kubilay'ın çabalarıyla son bulmuştur.

1258 yılında Hülagü zamanında Moğollar, Abbasi halifeliğini yağma etmişlerdir. Bunun ardından 1260 yılında Memlûklular tarafından Aynı Calut'ta bozguna uğratılmalarına rağmen Pers topraklarında kök salmayı başarmışlardır. Hindistan da defalarca yapılan Moğol saldırılarına maruz kalmıştır.[2] Doğu Avrupa'ya yapılan taarruzlar Oktay önderliğinde 1235-1242 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Ortodoks kilisesinin en önemli merkezlerinden olan Kiev, 1240 yılında istila edilmiştir. Silisyalı Henri ve Teutoniz şövalyeleri 1240 yılının 9 Nisanı'nda Liegnitz'de bozguna uğratılmışlardır.1241 yılında büyük Oktay Han'ın ölümünden sonra Avrupa seferleri duraksamış ve bundan sonra Moğollar yeni topraklar elde etmek yerine, sahip oldukları toprakları korumakla yetinmek durumunda kalmışlardır.

Batılıların zihinlerindeki Moğol kavramının ne anlama geldiği ile ilgili olarak C.W.Connell, 1969 yılında yayınlamış olduğu kitabında, 1240 ve 1340 yılları arasındaki Moğol gerçeğine Batılıların tepkilerinin dört aşamadan oluştuğunu iddia etmiştir. Bunların ilki 1241 ve 1242 yıllarına tekabül etmektedir ki "korku" aşamasıdır. İkincisi, 1241 ve 1264 yılları arasında Batılıların Moğollara karşı oluşturmaya niyetlendikleri "Haçlı Seferi" aşamasıdır. Üçüncüsü, 1248 ve 1311 yılları arasındaki Moğollar ile birleşip Müslümanlara karşı oluşturmaya umdukları "birlik" aşamasıdır. Dördüncüsü ise, 1280'lerde başlayıp da ta 1330'lara kadar süren yıllarda "Moğolları Hıristiyanlaştırma umudu" aşamasıdır.[3]

Connel'in bakış açısı Batılıların Moğol istilalarına verdiği cevabı özetlemesi açısından faydalıdır. Ancak yine de Batılıların zihinlerindeki Moğol kavramının Connel'in önerdiği kadar net bir şekilde sınıflandırılıp sınıflandırılmayacağı sorgulanmalıdır.

Moğol istilaları Avrupa'da Orta Asya'ya karşı merak

uyanmasında kilit rol oynamıştır. Birçok sayıda papa temsilcisi Moğol saraylarına gönderilmiş; bu ziyaretler Friar Jullian'ın 1234-35 yıllarında Volga'ya ve 1237 yılında da Doğu Rusya'ya seyahatleriyle başlamıştır.[4] 1245 yılında Papa Innocent IV, IV. Büyük Han'a ziyarette bulunması için Pian di Carpine'li John'u, Doğu kiliseleri ile irtibat kurması için ise Longjumeaulu Andrew'i yollamıştır. Yine 1253-1255 yılları arasında resmi olmayan bir görev nedeniyle Rubruklu William, Moğol saraylarına gönderilmiştir.[5] Gönderilen bu delegelerin gözettikleri en önemli konular kiliseyi doğrudan ilgilendiren Hıristiyanlıkla ilgili olduğu gibi, Müslümanlara karşı Moğollardan askeri yardım almak gibi zamanın politik dengeleri ile de yakından alakalı olabiliyordu. Moğolların orduları ve yaşam tarzları ile ilgili edinilen bilgilerin çoğu Moğolları şeytan olarak nitelendirip, onları aşağılayan bir portre çizmesine rağmen doğrudurdu. Friar Julian tarafından hazırlanmış raporda Moğol askerleri ve onların askeri taktikleri detaylı bir şekilde tanımlanarak, Avrupalılar, olası bir Moğol istilası hususunda uyarılmaktadır.[6] Friar John'un "Moğolların Tarihi" adlı detaylı çalışması Vincent de Beauvais'in "Speculum Historiae" adlı çalışmasında daha da genişletilerek yeniden işlenmiş ve 1253 yılında yayımlanmıştır.[7]

Rubruklu William'ın hazırladığı rapor ise Orta Asya'nın fiziki coğrafyasının Avrupa'ya tanıtılması alanında 19. yüzyıla kadar geçerliliğini korumuş çok büyük bir katkıdır.[8] Bundan başka William, Moğollar ile ilgili öne sürülen birtakım efsanelerin ne kadar boş olduğunu ispatlayan deliller de ortaya koyarak Moğolların Avrupalılar tarafından daha iyi tanınmasına büyük katkıda bulunmuştur. Ünlü İngiliz felsefecisi Roger Bacon'ın (1220-92) Opus Maius adlı çalışmasında William'dan alıntılar bulunmaktadır. William'ın çalışması İngiliz edebiyatında Orta Asya ile ilgili hazırlanmış en erken tarihli çalışmadır. Hakluyt ve Purchas'tan tam üç yüz yıl sonra yayımlanmıştır. Monte Corurolu John Moğol sarayının dillere destan zenginliğinden bahseder.[9] Papalık tarafından gönderilen elçilerin asıl

görevi her ne kadar diplomatik konularla alakalı istihbarat edinmek olsa da, bunlardan bazıları kendi zamanlarındaki bazı seyyahların kitaplarında da rastlanan türde fantastik hikayelere yer vermiştir.

Pian di Carpineli John ve Longjumeaulu Andrew'in kayıtlarında kötü şekilli insanlara ait bilgiler vardır.[10] Friar Odaric'in kayıtlarında ise köpek suratlı insanlara ve altından yapılmış saraylara dair kayıtlar bulunmaktadır.[11]

Papalık elçilerinin sunduğu ve genellikle doğru olan raporlar, Moğolları şeytani varlıklar olarak tanımlanmıştır. Bunların birçoğu bazı kronikçiler tarafından göz ardı edilmiştir.[12] Matthem Paris'in "Chronica Majora" adlı çalışmasında Moğollar birçok ülkede gerçekleştirdikleri içler acısı yıkımlardan dolayı kınanmış ve her biri kovulmuş şeytana, yeryüzünü tamamıyla istila etmiş çekirgelere benzetilmişlerdir.[13]

Connell, bazı kaynaklarda Moğolların, Deccal'ın, Yecüc ve Mecüc'ün ya da İsmaililerin vekilleri olarak nitelendirildiğini ve mitolojideki bu belirsizlik ve karmaşıklıkların onların kabul edilebilirliğini arttırdığını ve neredeyse evrensel bir doğruymuşçasına karşımıza çıkarıldığını iddia etmektedir.[14] Kutsal kitaplarda geçen 'Tufan' hikayeleri ile Moğol istilacılarının dehşet veren gaddarlıkları arasında bağlantı kurulacak olunursa Connel'in iddiasının doğru olduğu görülecektir.[15] Yine bununla alakalı olarak Aziz Methodius yazmasında Moğollar Deccal'in gelişinden önce dünyayı kuşatan insanlar olarak tanımlanmışlardır.[16] Diğer kaynakların bazılarında ise İsmaililer ile Moğollar arasında bağlantı kurulmuştur.[17] Böylece Moğollar, kayıtlarda Hıristiyanlık karşıtı düşmanlar olarak temsil edilegelmişlerdir.[18] Yine yaygın bir inanışa göre Moğollar, Tanrı'nın günahkar Hıristiyanları cezalandırmak için kullandığı bir araçtır. İşte bu nedenle de 'Tanrı'nın çekici' nitelendirmesi Moğollara uygun görülerek kullanılmıştır.[19]

Moğolların Deccal ile özleştirilmesi 'Tatar' ve 'Tataristanlı' sıfatlarıyla daha da güçlendirilmiştir. Weberci görüşe göre bu isimler Orta Asya'ya ait birçok fikre dayanak teşkil etmektedir. Daha sonra zikredildiği gibi, Tatarlar 13. yy.'da

Cengiz tarafından yenilgiye uğratılmış göçebe bir topluluğun ismidir. Ancak Çin'de, Orta Asya'da ve Avrupa'da 'Tatar' kelimesi Moğolların ve Türkçe konuşan bütün insanların tanımlanmasında kullanılmaktadır. 'Tatar' kelimesinin bu yanlış kullanımı nedeniyle ki Tatarlar hiç yaşamamış oldukları topraklarda sanki hep oraya aitlermişçesine ölümsüzleştirilmişlerdir. 13. yy.'da yaşamış bir İranlı tarihçi olan Reşiduddin, 'Tatar' isminin nasıl olup da Avrasya'ya bu kadar hızla yayıldığına şaşırması tuhaf değildir.[20] Moğolistan dışında yaşayıp da bölgeyi, özellikle de bölgenin kabile tarihini iyi bilen çok az sayıda insan vardır. Fakat Batı Avrupa'da Moğollara neredeyse başlangıcından beri "Tartares" ya da "Tatarlar" olarak işaret edilmektedir.

"Tartars" ismi Yunanca bir sözcük olan ve "Cehennem" kelimesinin karşılığı olan "Tartarus" kelimesinden gelmektedir.[21] Connell'in açıkladığı kadarıyla, günlük hayatta inanılan mitolojiye göre 'Tatar' cehennemden yollanmış bir vekildir, deccale alamettir, bir tür şeytandır, gizemli Doğu'da, Yecüc ve Mecüc'ün topraklarında taşkınlık çıkarmış İsmail'in oğludur. İşte bundan dolayıdır ki Tanrı, işlenmiş olan günahların bir cezası olarak onu Hıristiyanların üzerine musallat etmiştir.[22] Bununla birlikte Tatar ismi alçaklığın bir türevi olan düzenbazlık ve sahtekarlık ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Bohemya ve Polonya'nın eyalet papazı olan Gianolu Friar Jordon, Moğolların kazanmış olduğu zaferleri çok cesur oldukları için değil, düzenledikleri hileler dolayısıyla elde ettiklerini iddia etmiştir.[23] Moğolların fiziksel özellikleri 'sarı yüzlü, yan bakışlı gözlere sahip ve ince sarkık sakallı gibi ürkütücü bir imaj olarak tanımlanmıştır.[24] Moğolların ve genelde tüm Orta Asya insanlarına dair fiziksel görüntü ve karakterleriyle ilgili bu tanımlamalar hiç dinmeden uzun yıllar yankılanagelmıştır. Sonuç olarak 'Tatar' ifadesi Moğol seferlerinden türemiş ve 19. yüzyıla kadar Orta Asya'yı ifade etmek için kullanılmıştır. Coğrafi olarak ise 'Tatar' kelimesi sınırları pek belli olmamakla birlikte Avrasya'nın büyük bir kısmına

tekabül etmektedir.[25] “Çin’in Genel Tarihi” adlı eserinde Jean Baptiste Du Hal de “Büyük Tataristan” kavramını Avrasya’yı ifade etmek için kullanmıştır. 1771 yılının Britanica ansiklopedisinde ise Tataristan için aşağıdaki coğrafi sınırlar çizilmiştir. Büyük Tataristan olarak adlandırılan devasa bölge Asya’nın kuzey kısmını oluşturan, kuzeyde ve batıda Sibirya ile sınırlandırılmış alandır. Moskova’nın ve Sibirya’nın güneyinde yaşayan Tatarlar, Astrahan, Lirkassia ve Dağıstanlıdırlar. Özbek Tatarları ve Moğollar, Hindistan ve İran’ın kuzeyinde ve son olarak da Tibet Tartarları Çin’in kuzeybatısında yaşamaktadırlar.[26]

Coğrafi bir anlama karşılık gelen ‘Tataristan’ kelimesi uzun bir süre yazarlar tarafından Orta Asya’nın romantik yönlerine vurgu yapmak için de kullanılmıştır. Bu sebeptendir ki Fleming Zinjiang’a yapmış olduğu seyahati anlattığı kitabına romantik çağrışımlar nedeniyle “Tataristan’da Seyahat” ve “Tataristan’dan Haberler” isimlerini vermiştir.

Moğollar, Avrupa medeniyetinin tarih boyunca karşılaştığı en büyük tehlike olarak algılanmıştır.[27] Gumilev Moğol barbarlığını konu alan hikayelerin en çok Batı Avrupa’da yaygın olduğunu iddia eder ve ekler: Moğolların hareketleriyle ilgili en tarafsız kayıtlar Çinli tarihçiler tarafından tutulmuştur.[28] Ayrıca Gumilev’e göre, Moğollar her ne kadar Müslüman ve Rus tarihçiler tarafında eleştirilseler de, bu eleştiriler hiçbir zaman Batı Avrupa’daki Moğol nefreti derecesine çıkarılmamıştır.[29] Connell ise Matthew Paris’in çalışmasında da olduğu gibi, Moğolları gaddarlıkla suçlayan tarih çalışmalarının politik düşünce kaynaklı ve istilacılara karşı Batı birliği düşüncesiyle geliştirildiğini iddia eder.[30] Gumilev ise daha geniş bir bakış açısı getirerek Avrupalı tarihçilerin Moğolları bu kadar nefretle anmalarının sadece Moğolların Avrupa ordularını yenmeleri dolayısı ile ya da, Haçlı Seferleri’ndeki başarısızlıklar nedeniyle ya da Prester John mitinin sonuçsuz kalmasıyla veya Moğolların şeytani varlıklar olarak adlandırılmaları ile alakalı olmadığını, büyük oranda Batılıların zihnindeki Orta Asya kavramından kaynaklandığını iddia eder.[31]

Marko Polo'nun 1270 ile 1295 yılları arasında yaptığı seyahatlerin kayıtları, Batılıların zihinlerindeki Orta Asya imajını büyük ölçüde etkilemiştir. Marko Polo, papalık tarafından görevlendirilmiş bir elçi değildi, ama seyahatleri sırasında büyük ölçüde öyleymiş gibi davrandı.[32] Bazıları her ne kadar Marko Polo'nun seyahatnamesinde anlattığı her yere gittiği konusunda şüphe duysalar da Marko Polo'nun büyük ölçüde doğru söylediğine, samimi olduğuna inanılır.[33] Marko Polo'nun seyahatnamesinin ne kadar popüler olduğu düşünülecek olursa, seyahatnamesinde Orta Asya ile ilgili olumlu şeyler söylemiş olması tuhaf bir zıtlık gibi görünür. Polo, seyahatnamesinde Bedehşan'ın zenginliğine ve Belh ve Semerkant şehirlerine duyduğu hayranlığı dile getirir.[34]

Buna ek olarak Marko Polo, Cengiz'in fethetmiş olduğu topraklardaki insanlara zulmetmeyen ve iyi idareciliği sayesinde halkının sadakatini kazanmış bir idareci olduğundan söz eder.[35] Ayrıca Kubilay'a 'dünyanın gelmiş geçmiş en iyi efendisi' unvanını uygun görür.[36]

Polo Moğol kadınlarının ev hayatına çok düşkün olduklarını ve çocuklarıyla çok ilgilendiklerini vurgular.[37] Marko Polo'nun çalışması Orta Asya'nın coğrafi yapısının anlaşılmasına da ışık tutmuş ve verdiği bilgiler 18. yüzyıla kadar geçerliliğini korumuştur.

Orta Asya'nın coğrafi yapısı ile ilgili bilgilerin eksikliği o bölgenin uzun bir süre bilinmeyen bir diyar olarak kalmasına ve bu da bölge üzerine yazan tarihçilerin büyük bir oranda kendi hayal dünyalarındaki yansımalara dayanarak yazmalarına neden olmuştur. 18. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa'da var olan Orta Asya ile ilgili raporlar büyük bir ölçüde papalık elçilerinin ya da Marko Polo'nun hazırladığı raporlardı. 1573'te Anania'nın "L'universale fabrica del Mondo"sunda Tataristanla ilgili bilgiler büyük oranda Ptolemy'nin ve Marko Polo'nun çalışmalarından ve birkaç yıl Rusya'da yaşamış olan Richard Gray'in gözlemlerinden faydalanılarak hazırlanmıştı.[38] Anania'nın Orta Asya'ya dair bilgilerinin çağcılı her hangi bir İtalyandan daha iyi bir durumda olabilmesi doğaldı. Ancak yine de Orta Asya'ya dair

bilinenlerin deneysel gerçeklerden uzak olması 15. ve 16.yüzyıllardaki coğrafya bilgilerinin doğası hakkında bize ipucu vermektedir. Derek Gregory'nin iddiasına göre 16. ve 17. yüzyılda "Coğrafya da diğer bütün bilgiler gibi büyük oranda büyü ve mitoloji ile besleniyordu. Kozmoloji ile astroloji iç içe girmişti, deneysel bilim gerçeği insanların algılamasından çok uzaklardaydı." [39]

Ne zaman ki 18. yüzyılda Cizvit papazları imparator X. Kang himayesinde çalışmalar yaptılar, işte o zaman Orta Asya'nın coğrafi yapısına dair bilgilerde önemli bir gelişme kaydedildi. Bu gelişmeler 18. yüzyılın ortalarında gerçek coğrafya bilgisinin doğuşu olarak kabul edildiler. [40] Fransa Kral'ının coğrafyacı danışmanı misyonerlerin kişisel haritalarından da faydalanarak bir Orta Asya haritası yaptı. [41] Birçok eksikliğine rağmen bu harita Du Hal'in iddia ettiği gibi Tataristan'ın coğrafyasının daha iyi bilinmesinde önemli bir aşama oldu. [42]

■ Orta Asya ile Etkileşim: Prester John, İttifak Arzusu ve Protestanlık

Moğollar da, Hıristiyan ideallerinin önemli şahsiyetlerinden biriyle bağlantı halindeydiler: Prester John, Asya'da bir yerde bulunduğu sanılan büyük bir Hıristiyan kralı. Prester John'un bulunduğu yerle ilgili birçok söylenti vardır. 1145 yılında Gabala rahibi Papa Eugenius'e Uzak Doğu'da yaşamış olan Presbyter Johannes isimli bir kraldan söz etmiş ve bu, Prester John efsanesinin oluşmasına neden olmuştur. [43] 1165 yılında Prester John'dan geldiği iddia edilen ve içinde John'un üç Hindistan'ın kralı olduğu yazılı olan bir mektup bütün Avrupa'da elden ele dolaşmıştır. [44] 1221 yılında Kral David'le ilgili raporda Prester John'un Kral David'in İranlılara saldırmasına yardım etmek için geleceği iddia edilmişti. [45] Papa elçilerinin bazı raporlarında da Prester John'a dair göndermeler vardır. Pian Di Carpineli John ise Prester John'un büyük Hindistan'ın kralı olduğunu ve birtakım metal hileler ve Yunan ateşini kullanarak Cengiz'i yendiğini

iddia etmiştir.[46] Rubrucklu William Prester John'un halkı üzerinde hükümler kurmuş ve kısa bir zaman önce ölmüş Nestori papazı olduğunu söyleyerek, Prester John'un gücünün çok abartılmış olduğunu iddia etmektedir.[47]

Moğollar, Prester John ile ilgili efsanelerden haberdardılar ve denilebilir ki olası müşterek bir Haçlı seferi için pazarlık güçlerini arttırabilmek amacıyla bu tür efsanelerle ilgili spekülasyonları cesaretlendiriyorlardı, destekliyorlardı. Buna bir örnek verilecek olsa 9. Lous'i ziyaret etmiş olan iki Moğol temsilcinin Göyük'ün annesinin Prester John'un kızı olduğunu iddia etmeleri gösterilebilir.

Bir sonraki yüzyılda Friar Odaric'in Çin'i ve Orta Asya'yı ziyaret ettiği zaman, Prester John efsanesinin yeni varyasyonları türetilmişti. Odaric sonraları Monte Carvinolu John'un Katolikleştirdiği Prens George tarafından yönetilen Çin'in Tendus eyaletinin bir zamanlar Prester John'un krallığının bulunduğu topraklar olduğunu ileri sürer. Odaric de Friar William gibi Prester John efsanesi ile ilgili kuşkularını 'hakkında söylenenlerin yüzde biri bile doğru değil' diyerek yalanlamak ister.[48] Prester John'u Asyalı bir yönetici olarak gören son Batılı seyyah da odur. Prester John'un hayali krallığının nerede olduğu ile ilgili spekülasyonlar daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. 14. yüzyılda krallığın Habeşistan'da olduğuna inanıldı ve Batı kültüründe bu inanç iki yüz yıl kadar daha sürdü.[49] Aslında bütün bunlar gösteriyor ki inanılabilir bir delil bulunmamasına rağmen Prester John efsanesinin bu denli rağbet görmesi Moğollara Hıristiyan bir kral bulma arzusundan başka bir şey değildi.

Moğolları Hıristiyanlığa döndürme umutları da boşa çıkmıştı. (Pian Di Carpina'lı John tarafından takdim edilen ve). Büyük Han Güyük'ü Hıristiyan olmaya sevk eden mektuplara yanıt olarak Güyük, Papanın gücünü kabul etmeyeceğini açıkladı.[50] Nasturi Hıristiyanlığının gücü Rubrucklu Willam'ın ve Johnn Montecorvino'nun bölgeyi Protestanlaştırma çabalarını hüsrana uğrattı. 1294 yılında Çin'e varan Montecorvino'nun iddiasına göre, Montecorvinolu John orada bulunduğu ilk on iki yıl

içinde altı bin kişiyi vaftiz etti ve eğer Nesturiler olmasaydı bu sayının otuz bin olması muhakkaktı.[51] Hıristiyan bakış açısından değerlendirildiğinde Orta Asya, İslam, Budizm ve Şamanizm tarafından hakimiyet altına alınmış kutsal bir metruk olmuştu.

Moğolların Deccalin habercisi olduğuna dair genel kabul görmüş mitolojiye rağmen bazıları daha faydacı bir görüşü benimseyerek Moğolların müslümanlara karşı müttefik bir güç olabileceğini savundular. Ancak bu yaklaşım pek bir sonuç getirmedi. Çünkü Pian Carpinalı John'un Güyük'e önerdiği, İslam'a karşı Batı'yla birleşme teklifi Güyük tarafından reddedildi.[52] Bununla birlikte 1258 yılında hem Eljigideisin hem de Nasturi Hıristiyanlardan birer temsilci 9. Lois'i ziyaret ederek Güyük'ten Sultan'a ve Halife'ye karşı müttefik olma çağrısı taşıyan bir mektup getirdiler. Bu teklif kabul edilmişti edilmesine, ancak elçiler geri döndüklerinde Güyük ölmüştü. Güyük'ün yerine geçen oğul Kaymış, Batılı misyonerlere ılımlı mesajlar vermiş, standart tutumlarında değişiklik yaparak Batı'dan Moğolları müttefik kabul etmelerini istemiştir. Daha sonraki aşamalarda 1264 ve 1304 yılları arasında Batılı güçler ile İlhanlılar arasında İran'da diplomatik ilişkiler hızlanmış, bir tür Avrupa-Moğol ittifakı gündeme gelmiştir.[53]

1272'de İngiltere Prensi Edward ile İlhanlılar arasında bir ittifak kurulup Memlüklere karşı birleşilmesine rağmen bu tür ittifaklar genelde sonuçsuz kalmışlardır. Kaldı ki Memlüklere karşı kurulan ittifakta çok az sayıda Moğol yer almış ve böylece bu teşebbüs başarısızlığa uğramıştır. Diploması açısından bakıldığında, Moğolların elit halka içerisinde müttefik olarak kabul görmesi aslında Moğolların Hıristiyanlığı kabul etmiş olması gibi abartılmış bir iddia ile de alakalıdır. Sonunda da anlaşılmıştır ki Haçlı seferlerinde bir Avrupa-Moğol ittifakı hayalden öte bir şey değildi.[54]

■ Değişmeyen İmajlar: Orta Asya Bağlamında Süreklilikler ve Değişimler

Moğol istilaları baz alınarak türetilmiş olan Orta Asya imajı, 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Orta Asya özellikle seyahat yazımlarında ve şiirsel anlatımlarda egzotik ve barbar bir bölge olarak tanımlanmaya devam edilmiştir. Bununla birlikte bu imajda önemli birtakım değişimler de olmuştur.

Rönesans ve Aydınlanma ile gelişen felsefi düşünce akımları ışığında Orta Asya, doğu despotizminin önemli bir temsilcisi olarak görülmüştür. Her ne kadar Moğol istilasası Orta Asya'ya dair bilgi edinmeyi teşvik edici bir unsur olarak görülse de, Batı'da Orta Asya'nın gerçek coğrafi bilgilerine ulaşmak, 18. ve 19.yüzyıla kadar pek mümkün olmamıştır. Moğol İmparatorluğu, zirveye ulaştığı ve durakladığı dönemlerde Orta Asya Batı Avrupa için merkezden uzakta bir çevre olmuştur. Haçlı seferlerinin sona ermesinden sonra da Orta Asya, güçleriyle diplomatik ilişkiler geliştirip müttefik olmak için çok neden kalmamıştı. Buna ek olarak Orta Asya, artık Prester John'un olası toprakları olarak da görülmüyordu. Ve artık Moğollarla ilgili istenmeyen imajları ortadan kaldırmak için pek neden kalmamıştı. Çünkü Moğolları Protestan yapma ya da onlarla stratejik ittifaklar kurma gerekliliği ortadan kalkmıştı. Böylece Moğol istilaları ile özdeşleştirilen Orta Asya imajı Avrupa'da uzun yıllar değişmeden devam etti.

■ Tehlike ve Maceralar Ülkesi: Edebiyat ve Seyahatnamelerde Orta Asya İmajı

Batı edebiyatında Orta Asya'nın klişeleşmiş imajı tehlikeli fakat egzotik ve romantik cazibesi olan bir bölge olarak betimlenmiştir. Sir John Mandeville'nin Seyahatlerinde Orta Asya'dan egzotik bir yer olarak bahsedilmiştir. Sir John Mandeville'nin seyahatleri Orta Çağlardan başlayıp da 19. yüzyılın başlarına kadar büyük oranda rağbet görmüş hayali seyahatler türünün bir örneğidir. Bazı durumlarda hayali gezgincinin itibarı gerçek gezgincilerinkinden daha fazla da olabiliyordu. Bu tür çalışmalar büyük oranda bilinmeyen dünyaları tanımlayıp orayla bir bağlantı kurmak ve orayı varsayımlarla kurulu olan kozmoloji içinde bir yere oturtmak

açısından önemli bir görev üstlenmiştir.[55] ‘Sir John Mandavilla’nın Seyahatleri’ büyük oranda popülerite kazanmış ve 1400 yılında belli başlı bütün Avrupa dillerinde ve 1500 yılında Çekçe, Danimarkaca, Almanca ve İrlandaca da okunabilir duruma gelmiştir.[56] Igor De Rachewiltz’e göre 15. yüzyılda okuma yazma bilsin bilmesin bütün herkesin zihnindeki Asya imajı gerçekte hikayelerin bir tür karışımı olan Mandavilla’nın hayali seyahatlerinin anlatımı ile şekilleniyordu.[57] Kitap kendisinden önceki seyahatnameleri ve efsanevi hikayelerin birbirine geçmiş hali idi ve büyük oranda Friar Odanic’in kayıtlarında da yer verilmişti. Mandavilla Büyük Han’ı bir kahraman ve krallığının hayırhah bir yöneticisi olarak betimlemiştir.[58] Yine Mandavilla’ya göre Büyük Han, sarayında emsalsiz ve ihtişamla yöneticilik yapan münevver biriydi.[59] Bundan başka Tatarları yöneticilerine besledikleri sadakat duygularından ve itaatkarlıklarından dolayı da övmüştür.[60] Bu kitabın güvenilirliği büyük oranda sorgulanmıştır.

Aslına bakılırsa Doğu’ya ait bütün seyahatnameleri Hakluyvari çalışmalarda derleyen Samuel Purchas, Friar Odec’i Sir John Mandaville’den kaynak göstermeden alıntı yapmakla suçlamıştır.[61] Orta Asya’ya dair benzeri romantik çalışma örneklerinden diğeri de Chaucer’in ‘Düşes’in Kitabı’ ve ‘Çançiçeği Masalları’ isimli çalışmalardır. Düşes’in Kitabı’nda Orta Asya, beklenen aşığa büyük bir meydan okuma olarak ifade edilir.

Eflat’la kimse gitmesin
Prusya’ya ve Tataristan’a
İskenderiye’ye ve Türkiye’ye de

?

?

Ve Carrenavre üzerinden eve dön [62]

Yukarıda işaret edilen alıntı, romantik kahramanların aşıklarına olan sadakatini göstermek için ne zorluklara katlandıklarını anlatmaktadır. Tataristan, bu nevi romantikler

için büyük bir meydan okuma anlamına gelmektedir. Baüghson dördüncü ve beşinci dizelerin Gobi çölünden geçerek gitmek ve Gobi çölünün kenarındaki Karanar (ya da Siyah-Göl) üzerinden geri dönmeye karşılık geldiğini öne sürer.[63] Muscatin'e göre ise 'Düşes'in Kitabı' isimli çalışma 14. yüzyıl Fransız saray edebiyatı ile Orta Asya'nın özdeşleştirilmesi gibi bütün Avrupa'da yaygın olan hayali varsayımların bir birleşimidir.[64] Prester John gibi bir hikayede Tatarlar ülkesinde olan bir asilden bahsedilir ki Kavalye Hikayesi olarak adlandırılan bu hikaye de diğerleri gibi Doğu mistizmi üzerine örülüdür.[65] Bu hikayeler zihinlerdeki 'Orta Asya' algısı üzerinde uzun süreli etkiye sahip olacak niteliktedir. 1803 yılında Charles Lamb, arkadaşı Thomas Manning'in bağımsız Tataristan'a seyahat etmeye niyetlendiğini öğrendiğinde onu pis, anlaşılması mümkün olmayan, at üstündeki Tatar insanların' ülkesine gitmemesi için uyarmıştır. Lamb, Mannig'i Chaucer'den etkilenerek, yüzük, pirinç, at gibi aptalca hikayelere inanmakla suçlar. Ona göre Tatarlar soğuk ve yavan yaratıklardır.[66]

Elizabet Draması döneminde ise Orta Asya, despotik idareciler tarafından yönetilen, düzenbaz insanların yaşadığı bir ülkedir. 1590'da yayımlanan Christoper Marlowe'nin Tamburlaine adlı kitabında Orta Asya'ya ait basmakalıp tipler çizilmiştir; yazar, Timur'u büyük Tatar, hırsız olarak nitelendirir.[67] "Tatar Hırsızlar" ve "soysuz Tatarlar"a göndermede bulunur.[68] Tamburlaine, yeryüzünün felaketi olarak sembolleştirildiği Timur'un hayatındaki iniş çıkışları konu alan bir tiyatro oyunudur. Timur hastalığına yenik düşüp ölürken ardında zalimliğin hüküm sürdüğü bir ordu bırakarak oğullarına sadece bir yıkım mirası tevdi ediyordu. Lach'ın gözlemlediğine göre Tamburlaine gibi oyunlarda Doğulular 'savaş canlısı, şehvet düşkünü, kardeş katili" tipler olarak lanse edilmiştir.[69] Daha sonraki dönemlerde bir diğer hayali gezgin de Defoe'nin Robinson Crouse'dur. Burada da Tatarların zaferler kazanan bir topluluk oldukları vurgulanmasına rağmen tabiatlarındaki kötü huylara gönderme yapılmıştır. Defoa da "The Farther Adventures of Robinson Crusoe" adlı 1719 yılında

basılan eserinde diğerkleri gibi Tatarların Yecüc ve Mecüc ile aynı oldukları iddiasını sürdürmüştür.[70] Bununla birlikte Defoe'nin kahramanı Moğolların savaşkan doğaları ve ahlaki tutumlarını küçümsemiştir. Çin ve Tataristan üzerinden seyahat ederken Robinson Cruose, Çin İmparatorluğu'nun nasıl bu kadar aşağılık insanlar tarafından fethedildiğini merak etmiştir. Öyle ki, ona göre, Moğollar savaş tekniği tanımayan, düzenden anlamayan ve disiplin altına alınamayan insan yığınındırlar.[71] Cruse, romanda Tatarlarla çarpıştığında onların kolaylıkla savuşturulduğunu söylemiştir.[72] On bin Tatar Cruose'un güçleri tarafından bozguna uğratılmıştır.[73] Söz konusu eser, kendine güveni artan, yükselen İngiltere'nin bir yansıması şeklinedir.[74] Tatarlara karşı kazanılan başarı dünya üzerindeki karanlık bir gücün ortadan kalkmasına işaret ediyor, medeni bir uygarlığın vahşi insanlar üzerindeki zaferini müjdeliyordu. Edebiyatın dram türünde ve hayali seyahatlerdeki Orta Asya imajı oraya gidip de kayıt tutanlarınkinden pek farklı değildi. 1558 yılında Abdullah Han Özbek zamanında Orta Asya'yı ziyaret eden ilk İngiliz, Anthony Jenkinson isimli bir tüccardı ve Buhara'ya gitmişti. Abdullah Han'ı tanıtırken 'tam bir Tatar olduğunu gösterdi: Benden borç alarak birşeyler almaya gitti' ibaresini kullanmıştı.[75] Fakat aynı yönetici daha sonradan Jankinson'un çalınan parasını geri ödedi. Ve bu onun için en iyi adalet diyerek suçluyu idam etti.[76] Jankinson bölge ile ilgili hazırladığı raporda Tatarların hırsız ve katilliğe karşı meyilli, fesat insanlar olduğunu yazmıştır.[77]

17. yüzyılın ortalarında Avrupalı gezginlerden Bernier ve Manucci gibileri Orta Asya'nın saf ve beceriksiz insanlar tarafından mesken edildiği iddiasını daha da ileri götürdüler. 1661'de Moğol İmparator'unu ziyaret etmiş Belhli elçilerle karşılaştırlar. Bernie onlara 'Dünyada Özbek Tatarlarından daha pis ve daha sefil, daha dar kafalı başka insanlar yoktur herhalde' dedi.[78] Amacı bu elçilerden Özbek Hanlığı'yla ilgili bilgiler edinmekti. Ancak gördü ki oraya giden elçilerin bu tür düşünceleri yoktu ve Bernie'nin neden bahsettiğini pek anlamamışlardı. Elçiler Özbek Hanlığı'nın

sınırlarından bile haberdar değillerdi ve birkaç yıl önce Çin'in egemenliğinde olan Özbeklere dair hiçbir şey bilmiyorlardı.[79] Manucci de Tatarların 'kaba tabiata sahip pis insanlar' olduklarında hemfikirdi.[80] Hem Bernier hem de Banucci onların yeme alışkanlıklarından, çatal ve kaşık kullanmamalarından iğrenmişlerdi.[81] Manucci "Özbek soylularının yemek yerken ellerinin, ağızlarının ve yüzlerinin nasıl yağlandıklarını görmek çok iğrençti" demiştir.[82]

Manucci ve Berger Özbeklerin kişisel huylarına eleştiri getirirken, Moğol ordusunda nasıl istekle bulunmak istediklerini ve Moğolların cesur savaşçılar olduklarını itiraf etmişlerdir. Ayrıca Bernier 'hiçbir ulus ok ve yayı onlar kadar iyi kullanamaz' diyerek bu özelliklerine hayranlık duyduğunu gizlememiştir.[83]

Orta Asya'ya dair seyahatnamelerin hepsi evrensel olarak düşünüldüğünde bu kadar da olumsuz değildir. Şüphesiz tartışmaya açıktır ki göçebe Tatarlar genelde medeniyetten uzak olarak tanımlanırken yerleşik hayata uyum sağlamış 'Tatar' hanedanlar daha fazla hoşgörülüdür. Kubilay hem o dönemin seyyahı Marko Polo hem de daha sonraki tarihçilerden Edward Gibon tarafından sarayının medeni ve ihtişamlı olması dolayısıyla övülmüştür.[84] 1860 yılında Çin'i ziyaret etmiş olan John Barrow Qing Hanedanı soylarının Tatarlara dayanması ve Cengiz'in torunu olmaları nedeniyle kendileriyle gurur duyduklarını vurgulamışlardır.[85] Ve devlet yönetimi geleneğinin ne ölçüde Çin geleneklerine uygun olduğu yorumunda bulunmuştur.[86]

■ Despotluk ve Göçebelik: Felsefi ve Tarihi Açından Orta Asya'nın Algılanması

Rönesans ve aydınlanma sırasında Orta Asya, Doğu despotizmi ile özdeşleştirilmiş ve özellikle 19. yüzyılın ikinci ve üçüncü çeyreğinde bu, ateşli bir biçimde savunulmaya devam edilmiştir. Doğu despotizmi kavramı Yunan zamanında türemiş ve Aristo tarafından Asyalı yöneticilerle ve kölecilikle özdeşleştirilmiştir.[87] Rönesans ve aydınlanma felsefecileri

Avrupa'da yeni oluşmakta olan cumhuriyetleri ve ilkel demokrasileri başka yerlerdeki zorba rejimlerden ayırtırmak için bu kavramı kullanmışlardır. Despotizm ise her zaman olumsuz anlamda kullanılmamıştır. Yönetimin en doğal şeklinin monarşi olduğuna inanan Bodin, Tatarları, dünyada gelmiş geçmiş en iyi monarşik topluluk olarak adlandırarak saygısını dile getirmiştir.[88] 1576 yılında yayımladığı "Cumhuriyetin Altı Kitabı" adlı risalesinde takdir ettiği gibi Tatar politik sisteminin mutlak bağımsızlığa iyi bir örnek olduğunu dile getirerek takdir etmiştir.[89] Diğer düşünürler konuya biraz daha eleştirel yaklaşmışlardır. Adam Smith 'Ulusların Zenginliği' adlı çalışmasında Tatar hanlarının hepsinin despotik olduğunu öne sürmüştür.[90] Montesquieu'nun 'Hukukların Ruhü' adlı çalışması politik düşünce alanındaki belli başlı çalışmalardan biridir ve 1748 yılında yayınlanmıştır. Montesquieu yönetim biçimlerini üç kategoride incelemiştir. Cumhuriyet, erdemli olma üzerine inşa edilmiş demokratik ya da aristokratik bir idaredir. Monarşi, hukuki sınırlamalara tabi bir egemen yönetimidir. Son olarak Despotizm ise, egemenlik hakkı yönetenin kendi keyfinde olan bir yönetim şeklidir.[91] Montesquieu Tatarların hem karakterlerini hem de durumlarını eleştirerek "Asya'nın Doğal Fatihleri kendi kendilerini köleleştirmişlerdir"[92] demiştir. Tatarların Çin despotizmine bağlı olduğunu iddia ederek Çin despotizmini de kısmen eleştirir.[93] Tatarların yaşantısını 'vahşi' olarak nitelendirir ve onları medeni dünyayı tahrip etmekle suçlar.[94] Ayrıca onların köle tabiatları ve tahripkar doğaları nedeniyle göçebe hayata ve sert çevreye uyum sağladıklarını ileri sürer.[95]

Despotizm üzerine yapılan tartışmalar daha geniş bir şekilde medeniyetlerin gelişimi ile paralel işlenirken Orta Asya, çoğu zaman Avrupa'nın aksine ilkel bir bölge olarak tanımlanmıştır. Moğolların yıkıcı bir tabiata sahip tembel bir toplum olmaları onların göçebe olmalarıyla özdeşleştirilmiştir. Bu sınıflandırmalar Aydınlanma döneminde şekillenmeye başlayan toplumların gelişme kavramlarıyla ve özellikle 'Dört Aşama' teorisi ile doğrudan alakalıdır. Bu teoriye göre ilerlemekte

olan toplum gittikçe yükselen dört aşamadan geçerek gelişir. Avcılık, evcilleştirmecilik, tarım ve ticaret. Dördüncü ve en ileri aşamada bulunan Avrupa uygarlıklarının aksine Orta Asya halkları avcılık ve evcilleştirme olan 3. ve 2. aşamadadırlar.[96] Örneğin Rousseau Tatarların ve Amerikalı vahşilerin toprağı işlemeyi bilmeyenlerin yaşayan örnekleri olduğunu söyler.[97] Toprağı işlemeyi bilmeden sanatta ve bilimde ilerlemenin, ticarete bir gelişme göstermenin hiçbir olasılığının olmadığına inanılır.

Edward Gibon'un önemli çalışması "Roma'nın Gerilemesi ve Çöküşü" çalışmasında Orta Asya Tatarları dünya tarihinde tahrip edici bir güç olarak takdim edilmiştir.[98] Gibon, bir yandan Cengiz'in ne kadar zalim olduğundan yakınırken, diğer yandan onun dini hoşgörüsünün derecesini takdir etmiştir.[99] Kubilay'ın dönemi ise "mektuplaşmanın ve ticaretin arttığı, huzur ve adaletin yaygınlaştığı aydın bir dönem olarak takdir edilmiştir"[100] Gibon, Timur'un dinç, sağlıklı, alçak gönüllü, bilime meraklı biri olduğunu ancak insanlık için hayırsever biri olmaktan ziyade bir musibet olduğunu söyler.[101] Tatarların tabiatındaki yağmacılığı göçebe hayat tarzını benimsemiş olmakla ilişkilendirir.[102] Bir Tatar çobanın çadırında rahatsız edici basitliği ile çıplak bir şey Avrupa'nın saf ve arınmış sanat anlayışı ile çehre değiştirdiğini savunuyordu.[103] Bundan başka Gibon, göçebe hayat sürenlerin aylaklığa tarım ve üretim ile uğraşanlardan daha fazla yatkın olduklarını ile sürer.[104] Gibon, göçebe hayatın birçok yönünü eleştirse de *Tatarların savaşı ruhları ve Türkmenlerin cesaretlerine övgüler yağdırmakta ve Tatarları Seytian geleneğinin kahramanları olarak görmektedir.*[105]

Türkmenlere yapılan bu övgüler, aslında göçebe hayatın geçmişine, yapısına ve hayat tarzına getirilen eleştirilere rağmen savaşta kabiliyetli olmaya ve dinç bir hayat sürmeye duyulan özlemi dile getirmektedir.

Moğol istilalarının bir sonucu olarak Batı'daki emel ve çekinceler, Orta Asya'ya en uç seviyelerde yansıtılmıştır. Moğollar Deccalın temsilcisi olarak algılanmıştır. Moğol istilacılarının zalimce tutumları ve yıkıcı olmaları nedeniyle

Avrupa'nın karşılaştığı gelmiş geçmiş en kötü düşman olarak algılanmıştır. Ancak Moğollar zaman zaman İslam'a karşı potansiyel bir müttefik olarak da kabul görmüşlerdir. Karşılıklı güvensizlik ve çatışan öncelikler Moğollarla Avrupalıların ittifak yapmasına engel olmuştur. Ve bu da Gumilev'in idiasına göre Moğollara karşı beslenen nefretin en üst seviyelere tırmanması ile sonuçlanmıştır.

Bundan başka Orta Asya Batılılarca Prester John gibi hayali birtakım mitlerle de özdeşleştirilmiştir. Bitmek bilmeyen Prester John miti aslında Batılıların Orta Asya'nın Hıristiyan bir monarşi ile yönetilmesi hususunda duydukları arzunun bir uzantısıdır.

Batılıların zihinlerindeki Orta Asya algısı büyük oranda Moğol istilaları ile şekillenmiş ve 19. yüzyılın başına kadar Batı literatüründe Moğol istialalarıyla tanınmışlardır. İster gerçek ister hayal ürünü olsun Orta Asya'ya dair yazılanlar oranın tehlikeli ve bir o kadar da romantik olduğu ile ilgilidir.

Chauceri'nin Orta Asya tanımlaması, bölgenin egzotik maceralar diyarı olduğu yönündedir. Bununla birlikte bölge ile ilgili eleştirel tanımlamalar da yapılmıştır. Marco Polo ve Sir John Mandeville'nin Orta Asya ile ilgili kayıtları genelde olumlu olmasına rağmen, bölge dürüst olmayan insanlar tarafından mekan tutulmuş, zalim hükümdarlarca yönetilen bir yer olarak tanımlanır. Marlovie'nin Tamburlaine gibi tiyatro oyunlarında da Orta Asya şiddet yanlısı, despotik idareciler tarafından yönetilen bir yer olarak karakterize edilmektedir. Orta Asya'ya seyahat etmiş olanların tecrübeleri kendilerinden öncekilerin izlenimleri ile uyuşmaktadır. Buhara'yı ziyaret etmiş olan ilk İngiliz yolda soyulmuş ve Abdullah Han'ın kaprislerine muhatap olmuştur. Orta Asya ile ilgili bu tür algılamalar İngiliz dilinde de kendini göstermiş ve bu dilde Tatarlar "sahtekar ve kaba" kelimeleri ile eş anlamlı hale gelmiştir.

Bazı açılardan söylenilebilir ki, Orta Asya'ya dair bu kadar olumsuz düşüncelerin geliştirilmesi, oranın artık hayali Prester John'un ülkesi olmadığı ve Hıristiyanlık için

potansiyel başbelası bir yer olduğu anlaşıldıktan sonra daha da artmıştır. Ve görülmüştür ki bu diyar İslam'ın, Budizm'in ve Şamanizm'in etkisi altındadır. Daha önceleri Orta Asya ile özdeşleştirilen Yecüc ve Mecüc inancından sonra bölge İslam'la olan bağlantısından dolayı Doğu despotluğunun önemli bir merkezi olarak görülmüştür. Böylece daha önceki deccal, şeytan tiplerini Batılıların zihninde Müslüman yöneticiler ile özdeşleştirilmiştir. Orta Asya'ya daha az eleştirel yaklaşanlar da olmamış değildir, ama bunlar sayıca azdır. Bununla birlikte göçebe yaşamı benimsemiş olan Orta Asya insanları her zaman medeni olmamakla toplumsal gelişmeleri birinci ya da ikinci aşamada kalmış toplumlar olmakla suçlanmışlardır.

Avrupa'da Moğol istilalarının yarattığı Orta Asya imajı her ne kadar birtakım değişiklikler yaşansa da, 18. yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Orta Asya daima kaba ve barbar insanların yaşadığı bölge olarak tanımlanmış, drama, tiyatro, roman, seyahatnameler gibi bütün edebi türler de o şekilde olumsuz yankı bulmuştur.

Bu tür bir bakış açısı politik düşünceyi ve tarihsel değerlendirmeleri de etkilemiştir. Bölgenin coğrafyasını tanımada önemli adımlar atılmış olmasına rağmen birçok kısmı hiçbir şekilde bilinmemektedir. Buna ek olarak Orta Asya'nın tarihi literatürüne ve bölgeyi tanıtıcı önemli çalışmalara duyulan ilgi eksikliği bölge hakkında yeterli bilgilerin daha bir müddet edinilemeyeceği anlamına gelmektedir. Moğol istilaları yıllar önce Avrupa'da Orta Asya'ya dair bilgi edinme merakı uyandırmış bir vesiledir. Ve daha sonraları Orta Asya'ya duyulan ilgisizliğin altında yatan gerçek, o an için böyle bir vesilenin var olmamasıdır. Ve böyle bir vesile Rusya'nın Orta Asya'ya yayılması ve "büyük oyun" olarak adlandırılan durum ortaya çıkana kadar, yani 19. yüzyıla kadar da bulunmuş değildir.

Dr. Geoff WATSON,
Massey Üniversitesi Tarih, Felsefe ve Siyaset Bilimleri
Fakültesi / Yeni Zelanda.

■ Kaynaklar:

- ◆ Adshead, S. A. M. *Central Asia in World History*, MacMillan Press, Basingstoke, 1993.
- ◆ Barrow, John. *Travels in China*, Cadell, London, 1806, yeni basım, Ch'eng Wen, Taipei, 1972.
- ◆ Baugh, Albert C. (Ed.) *Chaucer's Major Poetry*, Appleton-Crofts, New York, 1963. Connell, C. W. *Western Views of the Tartars 1240-1340*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Rutgers The State University, New Jersey, 1969.
- ◆ Bernier, Francois. *Travels in the Mogul Empire*, A. D. 1656-58. Archibald Constable tarafından Irving Brock'un çevirisi baz alınarak gözden geçirilmiş ve genişletilerek yeniden hazırlanmıştır. Londra, 1891, yeni basım, Delhi, 1968.
- ◆ Defoe, Daniel. *The Farther Adventures of Robinson Crusoe*, 3 Cilt, Stratford-Upon-Avon, 1927.
- ◆ De Rachewiltz, Igor. *Papal Envoys to the Great Khans*, Stanford Üniversitesi Yayınları, Stanford California, 1971.
- ◆ Downie, Alan. "Robinson Crusoe's Eighteenth Century Contexts" Lieve Spaas ve Brian Stimpson'ında yer almıştır. (ed) *Robinson Crusoe: Myths and Matmorphoses*, MacMillan, Londra; St Martines, New York, 1996.
- ◆ Du Halde, Jean Baptiste. *The General History of China. Containing a geographical, historical, chronological, political. and physical description of the empire of China, Chinese Tartary, Corea and Thibet. Including an exact and particular account of their customs, manners, ceremonies, religion, arts and sciences*, translated by Richard Brookes, Londra 1736.
- ◆ *Encyclopaedia Britannica*, 1. baskı, 3 Cilt, Bell and MacFarquhar, Edinburgh, 1771.
- ◆ Gibbon, Edward. *Gibbon's Decline and Fall of the Roman Empire*, 1776-78, 6 Cilt, Everyman; Dent: London, New York, Christopher Dawson (ed.), İlk basım Everyman tarafından yapılmıştır. 1910, Yeni basım, 1966,

- ◆ Gregory, Derek. Geographical Imaginations, Blackwell, Cambridge, Massachusetts; Londra, 1994.
- ◆ Gumilev, L. N. Searches for an Imaginary Kingdom: The Legend of Prester John, R. E. F. Smith tarafından tercüme edilmiş ve ilk baskısı 1970'te yapılmıştır. Cambridge Üniversitesi Yayınları tarafından çevrilmiş ve yayınlanmıştır, Cambridge, New York, Melbourne, 1987.
- ◆ Klopprogge, Axel. Ursprung und Aussprägung des abendländischen Mongloenbildes in 13. Jahrhundert. Ein Versuch zur Ideengeschichte des Mittelalters, Asiat. Forschungen 122, Wiesbaden, (1993).
- ◆ Lach, Donald. Asia in the Making of Europe, University of Chicago Press, Chicago, 1965-.
- ◆ Manucci, Niccolao. Storia Do Mogor or Mogul India 1653-1708, translated by William Irvine, Londra, 1907.
- ◆ Marlowe, Christopher. Complete Plays and Poems, E. D. Pendry and J. C. Maxwell (ed), Everyman, 1909, yeniden basım, 1990.
- ◆ Meek, Ronald. Social Science and the Ignoble Savage, Cambridge, Cambridge University Press, 1976.
- ◆ Montesquieu, Charles de Secondat. The Spirit of the Laws, first published 1748, Anne M. Cohler tarafından çevrilerek yayına hazırlanmıştır; Basia Carolyn Miller ve Harold Samuel Stone, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.
- ◆ Morgan, E. Delmar and Coote, C. H. (Eds.) Early Voyages and Travels into Russia and Persia by Anthony Jenkinson and other Englishmen, Hakluyt Society, Londra, 1886.
- ◆ Otto, Bishop of Freising. The Two Cities: a Chronicle of Universal History to the Year 1146 A. D, translated by Charles Christopher Mierow, Arthur P. Evans, Charles Knapp (Eds.), 1928, Columbia University Press, New York, 1928.
- ◆ Polo, Marco. The Travels of Marco Polo, Ronald tarafından hazırlanmış bir giriş eklenerek tercüme edilmiştir. Latham, Penguin, Londra, 1958.
- ◆ Saunders, J. J. Muslims and Mongols, G. W. Rice, (ed), University of Canterbury, Christchurch, 1977.
- ◆ Smith, Adam. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, 1776, Edwin Cannan (ed.), Norman S. Berg,

Georgia, 1976.

◆ Van der Sprenkel, Otto. "Western Sources" in Donald Leslie, Colin Mackerras, Wang Gungwu, (Eds.) Essays on the Sources for Chinese History, Australian National University Press, Canberra, 1973.

◆ Venturi, Franco. "Oriental Despotism", Journal of the History of Ideas, 24, (1963), s. 133-42.

◆ Wood, Frances. Did Marco Polo go to China?, Secker and Warburg, Londra, 1995.

◆ Yule, Henry. Cathay and the Way Thither: Being a Collection of Medireview Notices of China, first published 1866. Henri Cordier tarafından gözden geçirilen çalışma yayına hazırlanarak 1915'te basılmıştır, yeni basım, Ch'eng Wen, Taipei, 1972.

■ Dipnotlar:

[1] S. A. M. Adshhead, Central Asia in World History, MacMillan Press Basingtoke, 1993 s. 5 ve s. 53.

[2] Tarih-i Mübarekşahi'ye göre 1257, 1258, 1288 yıllarında Hindistan üzerine akınlar düzenlenmiştir. Sadece 1296 yılında Hindistan'a farklı liderler tarafından tam 5 akın düzenlenmiştir. Yahya Bin Abdullah Sirhindi, The Tarih-i Mubarak Shahi, H. Beveridge tarafından İngilizceye çevrilmiştir., Durgan, Delhi, 1986, s. 28, 36, 51, 121, 132. 1308 yılındaki Delhi kuşatması da dahil olmak üzere 1297-1308 yılları arasında altı kez daha kuşatılmıştır. Adshhead, s. 69.

[3] C. W. Connell, Western View of the Tartars 1240-1340, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Rutgers Devlet Üniversitesi, New Jersey, 1969, s. 22.

[4] Van der Sprenkel'e göre Friar John'dan elimizde 5 tane metni olmasına rağmen Odoric'in çalışmasından kalan 73 adet yazma vardır. Donald Leslie'de " Batı Kaynakları", Colin Mackerras, Wang Gungwu tarafından yayına hazırlanmıştır; Essays on the Sources for Chinese History, Canberra, 1973, s. 154.

[5] A.g.e., s. 154.

- [6] De Rachewiltz, *Papal Envoys to the Great Khans*, Standford Üniversitesi Basımı, Standford California, 1971, s. 73.
- [7] Frances Wood, *Did Marco Polo go to China?* Secker ve Warburg, Londra, 1995, s. 19. Igor De Rachewiltz, *Papal Envoys to the Great Khans*, s. 89. De Rachewiltz yayınların tarihini 1253 olarak verir.
- [8] De Rachewiltz, *Papal Envoys to the Great Khans*, s. 129.
- [9] "Şimdiye kadar gördüklerim ve bana söylenenlerden bildiğim kadarıyla eminim ki dünyada hiçbir prens ya da kral, Cham'ın sahip olduğu zenginliğe sahip olamaz, onun sahip olduğu kadar çok insan olmaz ve hiç kimse yönettiği insanlara onun kadar iyi davranamaz. " Mante Corvino'dan İlk Mektup, Henry Yule tarafından "Cathay and the Way Thither" adlı çalışmanın 3. Cildinde yayınlanmıştır. Yeniden gözden geçiren Henri Coldier, 1914, Ch'eng Wen Yayınevi tarafından yeniden basılmıştır; Taipei, 1972, s. 51.
- [10] A.g.e., s. 97.
- [11] "The Travels of Friar Odoric" Yule ve Cordier'den alıntılanmıştır. C. 2, s. 168 ve 220-22.
- [12] Connell, s. 227-28.
- [13] Matthew Paris, *Matthew Paris's English History from the Year 1235-1273*, Latinceden J. A. Gilles, Henry G. Bohn tarafından çevrilmiştir., Londra, 1852, C. 1, s. 312.
- [14] Connell, s. 242.
- [15] Axel Klopprogge, *Ursprung und Ausprägung des abendländischen Mongloenbildes in 13. Jahrhundert. Ein Versuch zur Ideengeschichte des Mittelalters*, Asiat. Forschungen, 122, Wiesbaden, 1993, s. 168-69.
- [16] Klopprage, s. 170, Connell'e de bakınız. s. 235.
- [17] A.g.e., s. 172-74.
- [18] A.g.e., s. 172-73.
- [19] De Rachewiltz, *Papal Envoys to the Great Khans*, s. 83, ayrıca Connell'e bakınız, s. 250.
- [20] Rasid-ad-din, *Sbornik letospief*, I, L. A. Khetagurov tarafından çevrilmiştir., Moskow-Leningrad, 1952, s. 75, 101-103. Igor De Rachewiltz'de yer almıştır., *The Name of the Mongols in Asia and Europe: a Reappraisal*, Yayınlanmamış

Çalışma, 1995, s. 2.

[21] "Bırakın bu Tatarları, şeytanın Tatarları", Matthew Paris, C. 3, s. 250-51. The Oxford English Dictionary'e de bakınız., 2. ci baskı. C. XVII, 1989, s. 651.

[22] Connell, s. 228.

[23] A.g.e., s. 248.

[24] Connell, s. 247.

[25] "Büyük Tataristan kelimesi altında kastettiğim şey Doğu Okyanusundan, Japonya'nın Kuzeyine, Baltık Denizi'ne İran'a, Moğolistan'a, Bengal'in yakınlarındaki Arrakan Krallığı'na, Çin İmparatorluğu'na kadar olan bölgedir. " Jean Baptiste Du Halde, General History of China, Richard Brookes tarafından çevirilmiştir., 1741, C 4, s. 142.

[26] The Encyclopaedia Britannica, C. 3, Edinburgh, 1771, s. 887.

[27] Connell, s. 249.

[28] Gumilev, s. 365.

[29] A.g.e.,

[30] A.g.e., s. 93.

[31] Gumilev, s. 368.

[32] Adshead, s. 71.

[33] Marco Polo'nun seyahatleri ile ilgili şüpheli en son çalışma Franches Wood'un "Did Marco Polo go to the China? " çalışmasına bakınız. Aslında Wood'un çalışmasının da bu alandaki tartışmalara farklı bir boyut getirip getirmediği tartışma götürür. Anna Kobak'ın "All that time without a cup of tea", Frances Wood tarafından değerlendirilmiştir, Did Marco Polo go to the China?, Times Literary Supplement, Temmuz 26, 1996, s. 9.

[34] Marco Polo, The Travels of Marco Polo, Ronald Latham tarafından yeni bir önsöz eklenerek tercüme edilmiştir., Penguin, Londra, s. 74, 75 ve 81.

[35] Marco Polo, s. 94.

[36] A.g.e., s. 113.

[37] A.g.e., s. 98.

[38] Lach, Asia in Making of Europe; A Century of Wonder, C. 2: 2, s. 232.

- [39] Derek Gregory, *Geographical Imaginations*, Blackwell, Londra, s. 17.
- [40] A.g.e., s. 16.
- [41] A.g.e., C. 4, s. 452.
- [42] Du Halde, C. 4, s. 86-87.
- [43] Charles F. Beckingham ve Bernard Hamilton (ed.), *Prester John, The Mongols and the Ten Lost Tribes*, Variorum, Aldershot (1996).
- [44] De Rachewiltz, *Papal Envoys to the Great Khans*, s. 34-35.
- [45] A.g.e., s. 39.
- [46] A.g.e., s. 107.
- [47] "Bu Kaitaylar yani Kara Hitaylar benim dew geçmiş olduğum bazı tepelerde yaşarlar (Altay ve Tian Shan arasında) ve bu iki tepenin arasındaki vadide Nasturi biri yaşamaktadır. Çok güçlü birisidir. Nasturi Hıristiyanlığına mensuptur ve orada yaşayan insanlar üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Kon Ham'ın (Liao Krallığının İmparatoru) ölümünden sonra bu kişi kendisini kral ilan etmiş ve bölgedeki Nasturiler kendisini Kral John olarak adlandırmışlardır. Ve bunu on kereden fazla söylediklerinde gerçeğe dönüşmüştür. ", Gumilev, s. 126, ayrıca bakınız, s. 189.
- [48] Yule ve Cordier'de " *The Travels of Friar Odoric*, C. 2, s. 244-245.
- [49] Igor De Rachewiltz, *Papal Envoys to Great Khans*, s. 185.
- [50] Lach, *Asia in the Making of Europe: The Century of Discovery*, C. 1 : 1, s. 32
- [51] Yule and Cordier'de "First Letter of John of Monte Corvino", C. 3, s. 46.
- [52] Lach, *Asia in the Making of Europe: The Century of Discovery*, C. 1 : 1, s. 32
- [53] "The Mongol Defeat at Ain Jalut", in J. J. Saunders, *Muslims and Mongols*, G. W. Rice, (ed), University of Canterbury, Christchurch, 1977, s. 72.
- [54] Gumilev'in iddiasına göre Moğollar ile ilgili olumsuz algılamalar Kudüs Krallığı tarafından da desteklenmiştir. Çünkü Kudüs Kralı, Nasturi kralının Memlüklerle yaptığı ve kalelerini kaybettikleri savaşta rol oynadığını kanıtlamak

istemmiştir. Gumilev, s. 365.

[55] Hayali seyahatlerle ilgili birkaç yorumlayıcı çalışma vardır. Hayali gezginlerle ilgili yukarıdaki çalışma "Fantezi ve Misafir" adlı çalışmasıyla Batı Avusturalya Üniversitesi'nden Paul Arthur'un konuyla ilgili yaptığı bir seminerden alınmıştır. Seminer 1998 yılında Şubat ayının 28'inde Misafir Öğretim Görevlileri Programında gerçekleştirilmiştir. " Writing Voyages and Encounters", Kültürlerarası Araştırma Merkezi, Avusturya Ulusal Üniversitesi, 3-29 Mayıs, 1998.

[56] Frances Wood, Did Marco Polo Go to China, s. 141.

[57] De Rachewiltz, Papal Envoys to the Great Khans, s. 207.

[58] The Travels of Sir John Mandeville, C. W. R. D tarafından çevrilmiştir. Londra, Penguin, 1983, s. 144.

[59] A.g.e., s. 150-56.

[60] "Bölgede yaşayan insanların her biri yöneticilerine sonsuz bir sadakat duygusu ile bağlanmışlardır. Ve asla birbirleri ile tartışmazlar, aralarında hırsızlık ve soygunculuk yapan da yoktur. Birbirlerine karşı duydukları sevgi ve saygı takdire değerdir."

[61] De Rachewiltz, Papal Envoys to the Great Khans, s. 186.

[62] Geoffrey Chaucer, The Book of the Duchess, 1024-29 arası satırlar, Albert C. Baugh'de yer almıştır. (ed.) Chaucer's Major Poetry, New York, 1963, s. 20.

[63] Baugh, s. 20.

[64] Charles Muscatine, Chaucer and the French Tradition, California, 1957, s. 99.

[65] H. S. V. Jones, "The Squire's Tale" W. F. Bryan ve Germaine Dempster'de yayınlanmıştır. (Eds.) Sources and Analogies of Chaucer's Canterbury Tales, New York, 1941, s. 357.

[66] William MacDonald (ed), The Works of Charles Lamb, C. XI, (Londra, J. M. Dent ve Co. 1903), s. 239.

[67] Christopher Marlowe, Tamburlaine, Bölüm 1, Oyun 3, sahne 2, satır 171.

[68] A.g.e., Bölüm 1, Oyun 2, Satır 16, ve Oyun 2, Sahne 2, Satır 65, Ayrıca bakınız. Bölüm 1, Oyun 3, Sahne 1, Satır 2.

- [69] Lach, *Asia in the Making of Europe; A Century of Wonder*, C. 2: 2, s. 380.
- [70] A.g.e., s. 179.
- [71] A.g.e., s. 167.
- [72] A.g.e., s. 168-76.
- [73] A.g.e., s. 174-176.
- [74] Alan Downie, "Robinson Crusoe's Eighteenth Century Contexts"; *Robinson Crusoe: Myths and Matmorphoses*, Lieve Spaas and Brian Stimpson (ed) MacMillan, Londra, 1996, s. 25. Downie'nin iddiasına göre "The Farther Adventures of Robinson Crusoe" adlı çalışma birinci kısım olan "The Life and Strange Surprizing Adventures of Robinson Crusoe"'nın bir devamı olarak düşünölmelidir. Çünkü 1719'larda birinci kısım ve ikinci kısım genelde beeraber satıldılar. Downie, s. 15.
- [75] Morgan ve Coote, s. 86.
- [76] A.g.e., s. 87.
- [77] E. Delmar Morgan ve C. H. Coote (ed), *Early Voyages and Travels Into Russia and Persia by Anthony Jenkinson and Other Englishmen*, 2. Cilt, Hakluyt Society, Londra, 1886, s. 53.
- [78] Francois Bernier, *Travels in the Mogul Empire*, A. D. 1656-58, Irving Brock'un tercümesine dayanılarak yeniden gözden geçirilmiş ve geliştirilerek hazırlanmış baskısı Archibald Constable tarafından basılmıştır, Londra, 1891. yeniden basım, Delhi 1968, s. 120.
- [79] A.g.e., s. 121.
- [80] Niccolao Manucci, *Storia Do Mogor or Mogul India 1653-1708*, William Irvine tarafından tercüme edilmiştir. Londra, 1907, C 2., s. 39.
- [81] Bernier, s. 121.
- [82] "Özbek soylularının nasıl yemek yediklerini görmek insanda tiksinti duygusunu uyandırıyor. Öyle ki yemek yerken ellerini kullanıyorlar, ellerinden, ağızlarından yağlar damlıyor, yüzleri yağ içinde kalıyordu. Yemek yemelerini bitirdikleri zaman ise birkaç tane pirinç bile boşa gitmesin diye parmaklarını yalıyorlar, yağları temizleyebilmek için bir elini diğerinin üzerine sürüyorlar ve sonra da her iki elini de yüzlerine, sakallarına ve bıyıklarına sürüyorlardı. Sanki

içlerinden yemeği en makbul olanı yemek yerken en yağlanmış olanı gibi, kendisiyle gurur duyarak etrafındaki kalabalığa aldırmadan, sanki bir boğa bağıırıyormuşçasına çok yüksek bir sesle geçiriyordu. " Manucci, C. 2, s. 41.

[83] Bernier, s. 122, ayrıca bakınız, Manucci, C. 2, s. 39.

[84] Edward Gibbon, Gibbon's Decline and Fall of the Roman Empire, 1776-78, 6. Cilt, Everyman; Dent: Londra, New York, Christopher Dawson (ed.), İlk baskı: Everyman 1910, yeniden basım 1966, C. 6, s. 275.

[85] John Barrow, Travels in China, Londra, 1806, yeniden basım Taipei, 1972, s. 185.

[86] A.g.e., s. 183.

[87] Franco Venturi, "Oriental Despotism", Journal of the History of Ideas, 24, 1963, s. 133. Ayrıca "Düşünceler Tarihi Sözlüğü"nde Melvin Richter'in Despotizm maddesine bakınız, C. 2, Charles Scribner's Sons, New York, 1973, s. 1-18.

[88] K. G. McRae (ed.) Jean Bodin: The Six Books of a Commonweale (İngilizce baskısının tıpkıbasımı 1606; Cambridge, 1962, s. 719, Lach) Asia in the Making of Europe; A Century of Wonder, C. 2: 2, s. 312.

[89] A.g.e.

[90] Adam Smith, An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, 1776, Edwin Cannan (ed.), Norman S. Berg, Georgia, 1976, s. 672.

[91] Montesquieu, The Spirit of the Laws, Anne M. Cohler tarafından çevirilmiş ve yayına hazırlanmıştır. Basia Carolyn Miller and Harold Samuel Stone, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge, 1989, s. 10.

[92] A.g.e., s. 282.

[93] A.g.e., s. 126-28.

[94] "Tatarlar birbirlerine karşı yumuşak huylu ve insancıl görünürler. Ancak sıra savaşa geldiğinde her biri çok zalim birer kimliğe bürünür. Fethettikleri bölgenin insanlarını bir bir kılıçtan geçirirler. Savaşta ele geçirdikleri bazı insanları satmakla ya da kendi aralarında paylaşmakla insaniyet adına iyi bir şey yaptıklarına inanırlar. Asya'dan Akdeniz'e oradan da Hindistan'a kadar birçok bölgeyi ellerine

geçirmişlerdir. Doğu Persi oluşturan bütün bir bölge onlar sayesinde çöle dönüşmüştür. " A.g.e., s. 295.

[95] "Arabların özgür olmalarına karşı, tatarların köle ruhlu olduklarını söyleyen Montesquiu Tatarların "politik bir köleleik" durumunda olduklarını iddia eder. Çünkü Tatarların ne kasabaları ne ormanları vardır. Sadece birkaç bataklık arazileri ile donmuş birkaç ırmakları vardır. Uçsuz, bucaksız bir vadide yaşarlar, hayvan otlatırlar, bir savunma yerleri ya da sığınakları yoktur. Montesquiu argümanını daha da ileri götürerek iddia etmiştir ki, Moğolların yağma edici özellikleri aslında " Böyle bir tabiat koşulunda ancak bu tür insanlar ortaya çıkacaktı. Bu insanların şehirleri ve kasabaları yok, savaş bunların nerdeyse geçim kaynakları, haktan geleceğine inandıkları her savaşa nerdeyse hazırlıksız olarak hemen giriveriyorlar ve kazanana kadar savaşıyorlar. Kazanamayacaklarını düşündükleri savaşlar için ise daha güçlü hale gelene kadar bekliyorlar, askerlerini hazırlıyorlar. Onlar için şehir yaşanılan bir yer olmaktan çok, güçlerini sakladıkları yer olarak karşımıza çıkıyor. Şehirleri insana sanatsal zevkler vermekten çok uzak. Ancak kendilerini en iyi akıtılan kanların intikamını alırken gösteriyorlar, işte o zaman çok büyük bir güç olarak karşımıza çıkıyorlar." Montesquieu, s. 294-96.

[96] Ronald Meek, *Social Science and the Ignoble Savage*, Cambridge, Cambridge Üniversitesi Yayınları, 1976, s. 34, s. 50-51, 53-56, 97-98.

[97] Rousseau, *Essays*, s. 97-98.

[98] "Tarihin her döneminde Tatarlar ve Blütley cesur tabiatları ve savaşçı özellikleri ile tanınırlar. Asya'nın hemen hemen her bir bölgesi kuzeyin bu etraflarına terör saçan insanları tarafından defalarca ele geçirilmiş ve alt üst edilmiş, yağmalanmıştır. Avrupa'nın verimli toprakları da bu insanlardan nasibini almıştır." Gibbon, C. 3, s. 4.

[99] A.g.e., C. 6, s. 275.

[100] A.g.e., C. 6, s. 288.

[101] A.g.e., C. 6, s. 333-4.

[102] "İskitlerin yaşadığı bölgede ve Tataristan'daki uçsuz

bucaksız ovalarda, avare bir şekilde avcılık yapan insanlar görürsünüz. Bu insanların cahilliği onların üzerinde yaşadıkları toprağı işlemelerine bile engel olmaktadır. Ve bu insanlar kendilerini tek bir eş ile sınırlandıran erkekleri aşağılamaktadırlar. " a.g.e., C. 3, s. 3.

[103] A.g.e., C. 3, s. 5.

[104] A.g.e., C. 3, s. 8.

[105] A.g.e., C. 6, s. 6. Taryhy makalalar